

Prof. dr NIKOLA UZUNOV

REGIONALNI ASPEKTI NEZAPOSLENOSTI U JUGOSLAVIJI

PRISTUP PROBLEMU

Jedan od osnovnih zadataka stabilizacione politike svake zemlje koja se nalazi u uslovima stagflacije je povećanje zaposlenosti, ili bar smanjenje porasta nezaposlenosti, a kasnije i smanjenje apsolutnog broja nezaposlenih, da bi se u dužem roku, nakon izlaska iz krize, eventualno stiglo i do pune zaposlenosti, odnosno do neke tolerantne stope nezaposlenosti.

U takvom se položaju sada nalazi i Jugoslavija. Mada problem nezaposlenosti postoji od ranije, on je postao akutan upravo u sadašnjem periodu nestabilnosti. Broj nezaposlenih lica koja traže zaposlenje preko odgovarajućih organa je porastao od 320.000 u 1970. godini na 540.000 u 1975, 786.000 u 1980. i 843.000 sredinom 1982. godine. Stope nezaposlenosti su rasle od 6,0% u 1970. godini na 10,2% u 1975, 11,9% u 1980. i 12,6% sredinom 1982. godine. Jedan od uzroka ovog rasta je stagflacija od kraja sedamdesetih i početka osamdesetih godina. Stopa rasta zaposlenosti je pala od 4,4% srednje godišnje u periodu od 1971—1975. godine, na 3,6% u periodu od 1976—1980. godine i 2,6% u godinama 1981—1982.

Dugoročni program ekonomske stabilizacije Jugoslavije predviđa (bolje reći — preporučuje) veliki broj mera, koje treba da imaju dugoročni opšti efekat, po sledećem redosledu: 1) zapošljavanje školovane omladine, 2) zapošljavanje nezaposlenih radnika, 3) zapošljavanje lica koje ne mogu opstati u poljoprivredi, 4) zapošljavanje radnika koji se vraćaju sa privremenog rada iz inostranstva. Počevši od 1982. godine, organi društveno-političkih zajednica nastoje i da primene neke od ovih mera.

Međutim, problematika nezaposlenosti se vrlo često tretira kao univerzalni fenomen, tako reći sa jednakim značenjem za sve slučajeve i za svaku situaciju — a ona to nije. Postoje velike razlike po zemljama i regionima u jednoj zemlji, a isto tako po fazama razvitka,

prema kvalifikacionoj ili starosnoj strukturi nezaposlenih, itd. Doduše, neki autori ukazuju na ove razlike i preporučuju različite mere, ali se mnogo češće ponavljaju isti stavovi sa istim pravcem gledišta jer se bez osnova poistovećuje i sama problematika.

Po područjima Jugoslavije postoje tako velike razlike u ukupnoj problematici nezaposlenosti tako da je pogrešno svako uopštavanje, kako sa aspekta naučnih istraživanja, tako i kod primene mera ekonomske politike. Pristup mora biti izdiferenciran kako kod ispitivanja uzroka tako i kod sagledavanja mogućnosti. Namera nam je da se osvrnemo upravo na regionalne aspekte nezaposlenosti u Jugoslaviji.

Namera nam nije da dokažemo da u jednim područjima problem postoji, a u drugim ne postoji. Naprotiv. Nezaposlenost je, kvalitativno, takav problem da i kad se pojavi u malom obimu njena ocena mora biti drugačija nego što je red brojčanih veličina, posebno kad se posmatra socijalna strana problema. Za nezaposlene je problem nepodnošljiv čak i onda kada se statističko-matematički može smatrati da u nekom regionu postoji stanje pune zaposlenosti, pa tako bi trebalo biti i za društvene organe koje vode ekonomsku i socijalnu politiku.

Još jedna napomena: namera nam nije da plediramo za aktivniju politiku prema manje razvijenim područjima Jugoslavije od strane saveznih organa. (I bez toga je nastala averzija prema ovoj temi čak i kod naučnih radnika). Nezaposlenost je, u prvom redu, problem svakog regiona i mikroregiona za sebe.

Naučni pristup može se sastojati u istraživanju objektivnih uzroka različitih situacija i, na bazi toga, nijansiranju zaključaka. Zadatak je, zatim, društvenih organa da izrade različite koncepte razvitka po regionima i da ih usaglase u jedan celoviti program razvoja zemlje.

OSNOVNI PODACI

Razlike u stepenu nezaposlenosti po područjima Jugoslavije su veće nego kod bilo koje društvene pojave. Na primer, raspon u društvenom proizvodu per capita, između najmanje i najviše razvijenih područja u 1981. godini je bio 1:5,5, a raspon stopa nezaposlenosti 1:18,5. Između ova dva ekstrema se mogu rangirati ostala područja. (Videti tabelu br. 1).

Na nekim područjima broj novoprijavljenih u organima za zapošljavanje je manji, čak znatno manji od potreba za radnicima, tako da se veliki deo nove radne snage zapošljava bez posredovanja ovih organa, a na drugim područjima se prijavljuje više lica za zapošljavanje, čak znatno više od potreba, tako da broj nezaposlenih ponegde rapidno raste, a na drugom mestu stagnira ili raste sporo. Slične su proporcije i kod stopa zapošljavanja.

Realno posmatrajući, podela samo na dve grupe područja, razvijena i manje razvijena, bila bi pogrešna. U slučaju Jugoslavije,

Tabela br. 1.

ZAPOSLJAVANJE I NEZAPOSLENOST PO PODRUČJIMA JUGOSLAVIJE¹

	SFRJ	SR Srbija								
		Bosna i Herceg	Crna Gora	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	ukupno	bez po- krajina	Kosovo	Vojvo- dina
1. Društveni proizvod po stanovniku u 1981. godini u hiljadama dinara	97,9	66,3	78,8	126,8	64,0	179,9	89,2	92,7	32,6	124,0
2. Stopa nezaposlenosti. Na 100 zaposlenih i nezaposlenih. Stanje jula 1982. godine	12,6	15,8	15,8	6,2	22,3	1,6	16,1	15,2	29,6	13,0
3. Koficijent novoprijavljenih za zapošljavanje u odnosu na potrebe. Mesečni prosek 1981. god. ²	0,73	1,17	1,18	0,64	0,90	0,23	0,72	0,70	1,42	0,61
4. Stope zapošljavanja u 1981. Novozaposleni na 100 prijavljenih nezaposlenih	37,5	30,6	40,5	82,6	10,4	158,3	30,2	31,2	18,2	37,8
5. Koficijent zaposlenih sa evidencije u odnosu na novoprijavljene nezaposlene	0,46	0,53	0,47	0,45	0,41	0,77	0,42	0,34	0,46	0,55

¹ Izračunato prema Statističkom godišnjaku Jugoslavije — 1982. godine.² Izračunato prema »Indeks«, br. 10/1982.

posebno po pitanju nezaposlenosti, adekvatniji je spektralni model od bipolarnog. Kod ove pojave sličnosti postoje samo između Bosne i Hercegovine i Crne Gore, kojima je bliska i Srbija van pokrajina posmatrana kao jedinstveni region. Značajne razlike postoje između Slovenije i Hrvatske, tako da se ne mogu svrstati u istu grupu, a isto tako i između Makedonije i Kosova. Vojvodinu bi trebalo uvrstiti negde na sredini između Hrvatske i Srbije van pokrajina.

Pa i ova kategorizacija, mada i spektralna, po područjima republika i pokrajina, nije dovoljna za analizu fenomena nezaposlenosti. U svakom području se moraju posebno posmatrati glavni gradovi i veći centri gde je koncentracija nezaposlenih veća nego u manjim mestima. Osim toga, u područjima postoje velike razlike i po regionima. Na primer, Južnomoravski region u Srbiji je po ovom problemu sličniji Makedoniji nego drugim regionima u toj republici, a region Zapadne Makedonije je sličniji Kosovu.

Ova konstatacija o regionalnim razlikama je veoma značajna kako za koncepciju razvoja, tako i za mere ekonomske politike.

GENEZA REGIONALNIH RAZLIKA

U nekim regionima Jugoslavije nezaposlenost je pretežno konjunkturalna i frikciona. Ona raste kada privredna aktivnost jenjava, ali se zatim opet svodi na tolerantne razmere privremenih prestanka rada usled opravdanih razloga. Takav je slučaj najrazvijenijih krajeva kao: Slovenije, nekih regiona Hrvatske i delova Vojvodine.

U ostalim područjima, nezaposlenost je u osnovi strukturalna i na nju se nadograđuju frikciona i konjunkturalna. Intenzitet ove pojave je u obrnutoj srazmeri sa stepenom društveno-ekonomske razvijenosti. Zato je ona najveća na Kosovu i Makedoniji, posebno u regionu Zapadne Makedonije, zatim u Južnomoravskom regionu Srbije, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i u ostalim regionima Srbije van pokrajina.

U manje razvijenim područjima, nezaposlenost postoji i u fazama najpovoljnije konjunkturalne, mada sa nešto manjim intenzitetom. Broj nezaposlenih raste i u toku tih perioda, iako ne tako brzo.

Uzrok ovih regionalnih razlika nije, jednostavno, samo u stepenu razvijenosti, već je to istorijska epoha društvenog, ekonomskog i socijalnog razvitka kada se dešavaju fundamentalne strukturalne promene u sastavu stanovništva. To je dobro poznati tranzitorni period preobražaja zaostale agrarne i seoske sredine u razvijeno industrijalizirano i urbanizirano društvo. Očigledno, ova epoha nije kratkotrajna i ne može se preskočiti ni političkom ni društvenom revolucijom, mada one silno podstiču proces tranzicije.

Evo zbog čega dolazi do izražaja gradacija, a ne polarizacija regiona. Tamo gde je tranzitorni period završen (slučaj Slovenije), danas nema strukturalne nezaposlenosti. Tamo gde je on pri kraju nezaposlenost je mala (slučaj Hrvatske) itd., a tamo gde je na početku ona je vrlo velika (slučaj Kosova).

Izvori viška radne snage kod strukturne nezaposlenosti su:

1. Visoki prirodni priraštaj stanovništva;
2. Agrarna prenaseljanost;
3. Migracija stanovništva sa sela u grad;
4. Urbana prenaseljenost.

Ovi su izvori međusobno povezani. Drugi potiče od prvog, treći od drugog, a četvrti od trećeg. Sva je sreća što nema povratne sprege tako da se u toku vremena postepeno smanjuju i gasne, istim redosledom. U nekim krajevima Jugoslavije i danas su još uvek jaka sva četiri izvora. Tamo je nezaposlenost najveća. U drugim regionima prirodni priraštaj stanovništva je smanjen, ali još uvek postoje brojni kontingenti agrarnog stanovništva. U trećim je i ovaj izvor pri kraju, ali zato postoji velika urbana prenaseljenost stvorena migracijom u toku prethodnih decenija.

Vrlo su indikativni statistički podaci čak i u apsolutnim brojevima, i, naravno, još izrazitiju predstavu daju izračunate stope priraštaja stanovništva i rasta nezaposlenosti. (Videti tab. 2 na 408. str.).

U periodu od trideset godina (1951—1981), godišnji priraštaj stanovništva smanjio se u Vojvodini skoro 4 puta; u Hrvatskoj i Sloveniji 2,5 puta; u Srbiji van pokrajina 2 puta; u Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini smanjenje je neznatno; u Makedoniji se godišnji kontingent novog stanovništva iz prirodnog priraštaja povećao, mada neznatno; a na Kosovu to povećanje iznosi celih 2,8 puta. Stope prirodnog priraštaja su već 1951. godine bile u Vojvodini i Hrvatskoj ispod 10 promila godišnje; do 1961. godine takve su postale i stope u Srbiji van pokrajina i u Sloveniji. U 1971. godini ove su stope bile još uvek oko 15 promila u Crnoj Gori, Makedoniji i Bosni i Hercegovini. Tamo se nisu spustile ispod 10 promila ni do 1981. godine. Na Kosovu ova stopa je iznosila oko 28 promila sve do 1976. godine i tek tada je počela sporo da opada.

Iz ovih je kretanja nastalo nagomilavanje generacija radno sposobnog stanovništva, ali sa velikim razlikama u intenzitetu. U tridesetogodišnjem periodu od 1951—1981. godine ukupan broj radno sposobnog stanovništva je porastao u Sloveniji, Hrvatskoj i Vojvodini 1,2 puta; u Srbiji van pokrajina 1,3 puta; u Crnoj Gori, Makedoniji i Bosni i Hercegovini 1,6 puta i na Kosovu 2 puta. Svakako, u nekim područjima postoje i brojne generacije maloletnika koje će i dalje dopunjavati kontingent radno sposobnog stanovništva, dok su na drugim područjima ove generacije već davno »krnje«. U Sloveniji su sada nedovoljne čak i generacije radno sposobnog stanovništva.

Kontingent nezaposlenih (»lica koja traže zaposlenje«) u slučajevima Kosova, Makedonije, Bosne i Hercegovine, delovima Srbije van pokrajina, i u nekim drugim krajevima — i dalje će rasti čak i kad se sasvim prebrodi sadašnja stagnacija i nestabilnost privrednih aktivnosti, dok to nije slučaj sa ostalim područjima. Naime, postoji i sada znatan broj radno sposobnih, a nezaposlenih, koji čak nisu ni prijavljeni kao takvi jer nemaju šansu da dobiju posao zbog nekva-

Tabela br. 2.

PRIRODNI PRIRAŠTAJ I NEZAPOSLENOST PO PODRUČJIMA JUGOSLAVIJE¹

	SR Srbija									
	SFRJ	Bosna i Herceg.	Crna Gora	Hrvatska	Makedo- nija	Slovenija	ukupno	bez po- krajine	Kosovo	Vojvo- dina
1. Prirodni priraštaj u hiljadama, godišnje										
1951	212,7	46,0	3,5	37,8	24,6	16,3	79,6	49,7	14,5	15,4
1961	254,7	78,7	9,7	36,4	29,0	14,9	86,0	42,9	28,8	14,3
1971	196,6	57,8	7,6	20,0	25,5	10,9	74,9	32,0	36,7	6,2
1981	174,0	44,0	7,0	15,1	26,1	11,3	70,3	25,6	40,7	4,0
2. Stope prirodnog priraštaja na 1000 stanovnika										
1951	12,3	16,9	20,8	9,8	19,5	11,0	11,7	11,4	18,6	9,1
1961	13,7	23,9	20,4	8,7	20,6	9,4	11,2	8,8	29,6	7,7
1971	9,5	15,4	14,4	4,5	15,4	6,2	8,9	6,1	29,3	3,2
1981	7,8	10,7	12,1	3,3	13,6	6,0	7,5	4,5	25,5	2,0

3. Radno sposobno stanovništvo u hiljadama												
1955	10847	1750	244	2574	758	960	4561	2981	446	1134		
1961	11298	1866	259	2625	792	993	4758	3076	502	1180		
1971	12917	2222	310	2854	996	1092	5443	3507	642	1294		
1981	14608	2817	383	3040	1214	1177	5977	3743	882	1352		
4. Lica koja traže zaposlenje. Godišnji proseki, u hiljadama												
1955	67,2	6,0	1,0	19,3	9,6	7,2	24,1	14,7	2,5	6,9		
1961	191,3	19,6	3,8	47,9	30,0	7,7	83,3	50,6	14,9	16,8		
1971	291,3	32,5	5,4	41,9	57,4	15,0	139,2	87,3	24,5	27,3		
1981	808,6	142,9	24,2	86,3	26,6	12,3	416,3	262,8	71,6	81,9		
5. Stope nezaposlenosti na 100 radno sposobnih												
1955	0,6	0,3	0,4	0,8	1,3	0,8	0,5	0,5	0,6	0,6		
1961	1,7	1,0	1,5	1,8	3,8	0,8	1,8	1,6	3,0	1,4		
1971	2,6	1,7	1,7	1,5	5,8	1,4	2,6	2,5	3,8	2,1		
1981	5,5	5,1	6,3	2,8	10,4	1,0	7,0	7,0	8,1	6,1		

1 Prema Statističkom godišnjaku Jugoslavije — 1982. godine.

likovanosti, a kod jednog dela ženske radne snage čak i zbog nedovoljne emancipiranosti.

Sve te pojave su karakteristične upravo u periodu strukturnih transformacija.

Na ovom mestu se mogu navesti podaci o društveno-ekonomskoj strukturi stanovništva, tj. o stepenu aktivnosti, o procentu poljoprivrednog stanovništva u odnosu na ukupno, o nivou urbaniziranosti itd. koji bi pokazali regionalne razlike i po drugim karakteristikama procesa strukturnih promena koje imaju odraza na fenomen nezaposlenosti.

NEOPHODNOST RAZLIČITIH KONCEPCIJA RAZVOJA PO REGIONIMA

Da li je ovo što je navedeno u vezi regionalnih razlika u Jugoslaviji dobro poznato naučnim radnicima, društveno-političkim forumima, društvenim organima, pa i široj javnosti? Mnogi će reći da jeste, pa čak i da ih nema smisla ponavljati. I bili bi u pravu. Namena ovog priloga, stvarno, i nije u tome da se još jednom istaknu poznate pojave. Međutim, bez ovih konstatacija ne bi se ni moglo raspravljati o koncepciji razvoja i politici zapošljavanja a da se ne upadne još jednom u pogrešnu praksu uopštavanja pojava i unificiranja politike.

Analizom regionalnih struktura privrede po proizvodnim delatnostima i granama, dolazi se do konstatacije da su one u obrnutoj srazmeri sa procesom transformacije stanovništva. U regionima gde je tranzitorni period završen, ili se nalazi pri kraju, u strukturi privrede najviše su zastupljene radno intenzivne proizvodne grane, i obrnuto, što je više taj period zakasnio to su više zastupljene grupacije proizvodnje koje angažuju mali broj radnika jer su im takvi tehnološki procesi.

Protivurečnost je, na prvom mestu, u kretanjima savremene privrede. U prvim fazama razvitka industrija danas stvara svoju vlastitu materijalnu bazu snabdevanja energijom i reprodukcijom materijalom, bez obzira na činjenicu što u početnim fazama tranzicije stanovništva postoje veliki kontingenti nedovoljno aktivirane radne snage koja se sada pokreće upravo razvitkom ove nove oblasti privrede, ali koja prihvata mali deo tih kontingenata.

Uticao je tehnološki progres je danas veoma značajan. Ali i on u prvim fazama upućuje rad ka dobijanju korisnih minerala iz zemlje, na seču šuma, intenziviranom uzgoju stoke i sl., jer su tamo tehnološki procesi najjednostavniji. Slede faze obične prerade materijala u metalurgiji, pilanama, industriji građevinskog materijala, predionicama, prehrambenoj industriji i sl. jer su i tu tehnološki procesi manje složeni nego kod viših faza prerade materijala, u hemijskoj industriji itd.

Izgleda da je ovakav fazni proces izrastanja i razvitka industrije posve prirodan. Ipak, protivurečnost sa demografskim kretanjima

stvarno postoji — i greška je ekonomske politike ako tu protivurečnost zanemari. Ako se od samog početka društvenih strukturnih promena ne preduzmu i mere za balansiranje dvaju istovremenih tokova, tj. mere za usmeravanje industrijalizacije regiona u skladu i sa transformacijom stanovništva, rezultat će biti nagomilavanje kontingenata nezaposlenih čak i u periodima stabilnog razvitka i visokih stopa rasta društvenog proizvoda. Slaba konjunktura i nestabilnost povećavaju ovaj problem do nesnošljivih razmera za celu zajednicu, a ne samo za pojedince.

Da bi situacija bila još teža, a problem komplikovaniji, sama od sebe se javlja još jedna velika protivurečnost, a to je alokacija faktora proizvodnje u kombinaciji koja je u obrnutoj proporciji sa stvarno raspoloživim resursima. Oskudnim kapitalom zapošljava se srazmerno mali deo od obilja radne snage, i to ne samo zbog malog obima kapitala, već i zbog toga što su grane proizvodnje u početnoj fazi, usled takve prirode tehnoloških procesa, kapitalno intenzivne, a ne radno intenzivne. Ova se protivurečnost kasnije, u višim fazama, razrešava razvitkom prerađivačkih grana industrije koje su radno intenzivne, a i proporcije raspoloživih faktora proizvodnje postaju tada mnogo povoljnije.

Druga greška ekonomske politike u manje razvijenim područjima je i u zanemarivanju takozvanih tradicionalnih grana industrije koje se, inače, odlikuju mnogo povoljnijom kombinacijom faktora. To su grane u kojima se proizvodi odeća, obuća, razni predmeti kućnih potrepština, alati (za poljoprivredu, građevinarstvo i zanatstvo), cigarete, laka hemija itd. Karakterističan je bio, ranije, dogmatički stav kadrova u ovim regionima kada su smatrali da je razvitak ovih grana »kapitalistički metod industrijalizacije«, a isto tako i sadašnji skorojevički stav kad smatraju da su ove grane korisne samo za nerazvijene zemlje. Iznosi se i argument da su one nisko dohodovne, mada se često dešava da krupni objekti teške industrije rade čak i sa gubicima.

Upravo se sve ovo desilo po regionima Jugoslavije u posleratnom periodu, tako da danas sa aspekta zapošljavanja radne snage Kosovo ima najnepovoljniju strukturu privrede, pa slede Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Makedonija itd. Konceptije razvoja su pratile fazne potrebe stvaranja materijalne baze i osnovne mogućnosti unošenja tehničkog progressa. Na početku je takva bila opštejugoslovenska koncepcija, a kasnije, sa procesom decentralizacije planiranja i ekonomskog odlučivanja, izgledalo je »prirodno« nastavit i ovim pravcima razvoja proizvodnje. Značajnije promene u koncipiranju razvoja manje razvijenih područja su se javile tek sedamdesetih godina, pa i tada više kao reakcija na neusklađene odnose u primarnoj raspodeli nacionalnog dohotka, nego kao potreba usaglašavanja sa demografskim kretanjima, mada se i ova protivurečnost uočavala. Tek zadnjih godina, u periodu nestabilnosti i jakog pritiska nezaposlenosti, počela je da se uvažava potreba za razvitkom grana koje zapošljavaju veći broj radnika.

Međutim, nailazi se na drugu protivurečnost koja je opštejugoslovenska, a ne samo regionalna. To je opšto zaostajanje primarnih delatnosti i nižih faza proizvodnje koje ne mogu zadovoljiti potrebe prerađivačke industrije u celoj zemlji. Ovo je veći problem za razvijenije krajeve u čijoj strukturi proizvodnje dominiraju prerađivačke grane, mada to stoji i za privrede manje razvijenih. Ipak je realnije da se tretira kao problem cele zemlje zbog opšte međuzavisnosti grana i grupacija proizvodnje.

Tome se pridružuju potrebe za energijom koje su veće kod manje razvijenih područja upravo zato jer njihova struktura privrede ovo diktira. Toliko energije u ovim regionima je potrebno jer je traže metalurgija, industrija nemetala, industrija građevinskog materijala i sl. tj. grane koje proizvode reprodukcioni materijal za potrebe prerađivačke industrije.

Greška ekonomske politike je što razrešenje problema nedostatka materijala i energije traži ne uvažavajući demografsku situaciju područja, različite faze u istorijskoj tranziciji stanovništva, što znači i ne vodeći računa o regionalnim razlikama u nezaposlenosti. To je fenomen uprosećivanja problema, unificiranja koncepcije i zanemarivanja različitih situacija, o kome je reč u ovom prilogu. To je suština problematike.

ZAKLJUČAK

Iz svega što je rečeno, mogu se izvući sledeći zaključci koji bi se odnosili na koncepcije razvoja kao centralno pitanje:

1. Neophodno je izgrađivati regionalne koncepcije razvoja koje bi bile, tako reći građirane prema fazi u kojoj se nalaze pojedina područja u istorijskom procesu strukturne transformacije;

2. Jedinostvenost koncepcije razvitka za celu zemlju je isto tako neophodna, ali se ona može izgrađivati jedino metodom usaglašavanja regionalnih koncepcija. Tako bi ona postala vrsta izvedene strategije, umesto da bude primarna teza iz koje će se deducirati planovi i programi razvoja regiona. Međuregionalno usaglašavanje pode rada je neophodno, ali pri tome se trebaju uvažavati i razlike u uslovima i potrebama razvitka pojedinih regiona;

3. Kod izrada koncepcija razvoja regiona sa velikom nezaposlenošću i sa obilatim izvorima nove radne snage moraju se mnogo više nego što je do sada bio slučaj uvažavati ove činjenice. To se može postići adekvatnim strukturiranjem privrede, i posebno industrije. Materijalna baza razvitka se postiže sveukupnim razvojem proizvodnih snaga, a ne samo, i ne u prvom redu izgradnjom kapaciteta za dobijanje reprodukcionog materijala. Obrazovana radna snaga, primena naučno-tehničkog progressa i organizacija efikasnog poslovanja su značajnija osnova razvitka nego korišćenje prirodnih bogatstava;

4. U ovim regionima treba što pre preći na višu fazu privredne, i posebno industrijske strukture, svakako, prema dostignutom nivou i konkretnim mogućnostima svakog regiona posebno. Postoje grane i grupacije koje su u isto vreme propulzivne, perspektivne, visoko dohodovne, akumulativne — i radno intenzivne. Takve su, na primer: metaloprerađivačka industrija, mašingradnja, proizvodnja električnih mašina i aparata, proizvodnja sobračajnih sredstava i njihovih delova, prerada hemijskih proizvoda, industrija finalnih proizvoda od drveta, tekstila, kože i drugog materijala, pa servisne službe, delatnosti intelektualnih usluga itd.;

5. Problemi nestašice reproduktionog materijala i energije se mogu rešavati jedino kao problemi cele privrede zemlje jedinstvenim programima razvoja. Međutim, alokacija faktora proizvodnje za potrebe ovih grana mora, isto tako, da se vrši jedinstvenim programima a u srazmeri sa raspoloživim faktorima svakog regiona. Povezivanje mora početi već od finansiranja za izgradnju i proširivanje kapaciteta, a ne samo posredstvom tržišta, ili samo sporazumima o snabdevanju materijalom i energijom.

6. Međuregionalna migracija radne snage i stanovništva u zemlji predstavlja dopunski korektiv razlika koje postoje u karakteru i obimu nezaposlenosti. Stanovništvo iz regiona koji se nalaze u tranzitornom procesu traži za sebe razrešenje protivurečne situacije već sada ne čekajući dugotrajni izlazak iz problema. I to je prirodno. Region koji sada osećaju problematiku samo konjunkturine nezaposlenosti imaće potrebu za prilivom radne snage kada se postigne oživljavanje privrednih kretanja. Migracija je i ekonomski korisna, a ne samo ustavno pravo građana, pa treba i organizovanije da se odvija informisanjem, posredovanjem, itd.;

7. Smanjenje prirodnog priraštaja je aktuelno za regione gde je još uvek stopa nataliteta visoka. Rezultati će se, stvarno, osetiti nakon par decenija, ali to nije razlog da bi se odustalo od ove akcije jer iskustvo pokazuje da talasi mnogobrojnih generacija nailaze, a nezaposlenost je veoma inertna pojava. Šteta je što planiranje porodice nije počelo pre par decenija u svim regionima koji su tada imali visok priraštaj.

Namera ovog priloga nije da se tu nabroje sve moguće mere za smanjenje nezaposlenosti u periodu stabilizacije. U takvom slučaju izjašnjavanje bi bilo detaljnije i još konkretnije. Važno je najpre izgraditi koncepciju razvoja koja bi bila dovoljno usmerena ka dugoročnom cilju pune zaposlenosti, pa mada se taj cilj postizao neravnomerno po regionima.

Prof. Dr. Nikola UZUNOV

REGIONAL ASPECTS OF UNEMPLOYMENT IN YUGOSLAVIA

Summary

Differences among regions in Yugoslavia with regard to the rates and the nature of unemployment are so big that any calculation of an average figure makes the whole problem almost meaningless. The average rate of unemployment for the country in July of 1982 was 12.6 per cent, but with a rank of 1.6 for Slovenia, and up to 29.6 for Kosovo. Between the two extremes the corresponding figures for the other regions are: 6.2 per cent for Croatia; 13.0 for Vojvodina; 15.2 for Serbia proper; 15.8 for Bosnia and Hercegovina, also 15.8 for Monte Negro; and 22.3 for Macedonia. It is a wide-spread spectrum.

It is not the magnitude of the rates by themselves that makes the whole problem. Otherwise inter-regional migration of labour would diminish differences with a tendency towards the real average. It is the nature of unemployment that mostly matters, and provides such distances. Namely, in some of the regions unemployment is mostly frictional, or caused by the temporary depression, so that rates are low. (Slovenia and parts of Croatia). On the other hand unemployment is mostly caused by the structural changes of society, including the transition of the population from the state of a rural environment, with high birth rates and agrarian over-population to an industrialized and urbanized society. (Kosovo and parts of Macedonia).

At the same time the structure of the economy by the kind of industries is just the opposite of what would suit the corresponding stages of the transitional process of the population. Labour intensive material processing industries are to be found in regions with low rates of unemployment, and capital intensive material or energy producing industries are allocated in regions with high rates of urban registered and rural disguised unemployment.

This is why the average approximation of figures diminishes the real magnitude of the problem. Even worst — it provides a rounded approach in economic policy which brings not much of effects for the less developed regions with regard to employment, though it does help for a significant basis of faster economic development.

So, what we need is regional adjustment of growth policies in accordance with the stages of the transitional process of the population. It could be achieved by faster alternations in the structure of the economy, i.e. with relevant priorities for the labour intensive but modern industries in the less developed regions. The balance for the entire economy in the country, in that case, could be maintained by conciliation of the regional development programmes.